٨٠ ساڵەی شانۆی دایکی نیشتمان

دەستپێکی سەدەی بیست بۆ کۆمەڵێک لە بیرمەندانی سیاسی کورد سەردەمی ڕۆشەنگەریی بوو. هەشتا ساڵ بەر لە ئێستا ئەوان لە ڕێگای شارستانیانەترین هونەر، تێگەیشتن و ئامانجی سیاسی خۆیان لە تۆی شانۆدا نیشان دا. شانۆ بە پێچەوانەی تێگەیشتنی گشتی، هونەرێکی نویٚ لە ناو کورد نییە و لە فۆڕمی جیاواز لە ناو کۆمەڵگا و لە بازنەی دەسەڵات شوێنی هەبووە. کۆنترین بینای شانۆ لە کوردستان دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی هاتنی ئەسکەندەر (سەدەی چواری بەر لە زایین)بۆ کوردستان کە پاشماوەکەی دەبیٚ لە کەنگاوەر مابێتەوە. دەرکەوتنی کچە هونەرمەندی بنەماڵەی بەدرخان ،،لەیلا،، یەک لە ئەستێرەکانی شانۆ لە نیوەی یەکەمی سەدەی بیست لە سەر سەکۆی شانۆی ئورووپا، بە هەمان شێوە ڕەنگدانەوەی بوونی ئەم فەرهەنگ و هونەرە لە ناو کورد بوو. شانۆی دایکی نیشتمان لە جەنگەی شەڕی دووهەمی جیهانی لە شاری سابڵاخ وەک پرۆژەی سیاسی کورد، ڕووداوێکی لە ناکاوی بیٚ پێشینە نەبوو، هەر لەم شارە بە فەرمانی ڕەزاشای قەزاق ،، میر میرێن،، کە کۆنترین چەشنی شانۆی سەر شەقامە و ڕەنگ و بۆی سیاسی و کۆمەڵایەتی هەیە، یاساخ و قەدەخە کرا. بە گوێرەی بەراوەرد و هەڵسەنگاندنی نووسەری ئەم دێڕانە لە دوو شاری سابڵاخ و شنۆ زیاتر لە چل هەزار کەس ژن و پیاو و منداڵ بینەری شانۆی ،،دایکی نیشتمان،، بوون و ئەوەش دەریدەخات کە ئەم کەلتوور و فەرهەنگە کە لە دەیان شێوەی تردا لە ناو کورد خۆی دەردەخا.

شانۆ لە ڕێگای تێگەیشتنی چەوت و هەڵەی سیاسی کەوتۆتە پەراوێزەوە. شانۆ لە ناو هەموو میللەتانی خاوەن شارستانیەت دەوری گرنگ و کاریگەری لە بواری سیاسی و ئازادی نەتەوەکاندا گێڕاوە، شانۆ چەک نەبووە و بە پێچەوانەی چەک لە بواری سیاسی- هزریی کارسازترین چەکی سیاسی شارستانیانەی نەتەوەکان بووە. وێنە شانۆی دایکی نیشتمان لە سەردەمی پڕ لە شەڕی دووهەمی جیهانی، کارسازترین چەکی ڕۆشەنگەریی سیاسی بۆ کورد بوو.
شانۆی دایکی نیشتمان پرۆژەی سیاسی کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد(ژ.ک.) بوو لە ساڵی ١٩٤٤ کە دوو ساڵ دواتر ئەم پرۆژەیە جێبەجیٚ کرا و کورد بوو بە خاوەنی کۆماری کوردستان .
لەم لێکۆڵینەوەی بەر دەست مێژووی هەشتا ساڵەی دایکی نیشتمان دەخرێتە بەر دەست.
برایم فەڕشی
٢٠٢٤/١/٢٠

کورتەیەك لە سەر

شانۆی دایکی نیشتمان

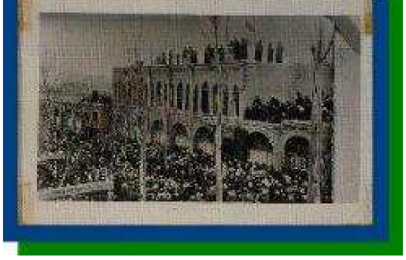

پێشەکی

زۆر دەمێك بوو تامەزرۆی پەیداکردنی زانیاری لە سەر شانۆی دایکی نیشتمان بووم. هەڵات هەڵاتی ناو کوردستان و داوا لەم و لەو, ئەم ناوەند و ئەم ناوەند بەری نەدا. لە دەرەوەی وڵاتیش هیچ ناوەندێك بە هانامەوە نەهات و زۆر کەسیش وەڵامی داوەکەیان نەداوە. هەتا رۆژێك لە رۆژان بەهەڵکەوت لە ڕێگای دۆستێکی سنەییەوە کە ئاگاداری خواستی دڵم بوو,

لە گەڵ کاك غەنی بلوریان کە بۆ چەند ڕۆژێك هاتبووە ئاڵمان ئاشنا بووم. کاك غەنی سەرەڕای نەخۆشی بە بیستنی داواکەم لە مەڕ باس لە سەر دایکی نیشتمان, ئامادەیی خۆی بۆ گفتوگۆ دەربڕی. لە چەند ڕۆژدا ماوەی ١٦ سەعات لە گەڵی دانیشتم و بەوردی زۆر گرێپووچکەی ئەم ڕووداوە گرینگەی شانۆی بۆکردمەوە. ئەم نووسراوەیە بەرهەمی ئەو دانیشتنە و گەڕان بە ناو زۆر سەرچاوەدایە کە دەستم پێیان ڕاگەیشتووە, هەروەها گفتوگۆ لە گەڵ کەسانێکی دیکەی وەك بەڕێز سوهەیلاخانم کچی پێشەوا قازی محەمەد.
سەرڕای پێوەندی گرتن لە گەڵ زیاتر لە ٥٠ کەس لەدەرەوە وناوەوەی کوردستان و بەسەرکردنەوەی زۆر کتێب و گۆوار, هێشتا ناکرێ بگوترێ نووسراوەکە ڕۆشنایی تەواو دەخاتە سەر ئەم ڕووداوە, بۆوێنە دەقی شانۆنامەکە ساغ نەکراوەتەوە, وێنەی شانۆکە بەرچاو ناکەوێ, گوتنی قازی محەمەد, رووسەکان و کەریم ئەیووبی ڕوون نیە, ناوی هێندێك لە بەشدارانی شانۆکە, دەور و بەسەرهاتیان تاریك ماوەتەوە!
ڕەنگە ئەم نووسراوەیە ئەرکی کەسێکی دیکە بۆ ڕوونکردنەوەی تەواوی ڕووداوەکە سووک کا. ئەوەش بگوترێ کە تا ئێستا زۆر زانیاری هەڵە لە سەر ئەم ڕووداوە شانۆیە گوتراوە ونووسراوە و هەروا بەردەوامە بە تایبەت لە باشوری کوردستان هەڵەکان دووبارە دەکرێتەوە. دەی بەشکم ئەم نووسراوەیە کوتایی بە بڵاوکردنەوەی ئەم هەڵانە بێنێ.

سەردەمێکی نوێ

دوای مانگی خەرمانان(شەهریوەر)ی ١٣٢٠(١٩٤١ زایینی) و پاش نەمانی دەستەڵاتداریەتی ڕژێمی ڕەزاشا لە ئێران, جوڵانەوەی ڕووناکبیری لە مەڵبەندی موکریان بە تایبەت لە مەهاباد پەرەدەستێنێ:
پێکهاتنی کۆمەڵەی ژ.ك لە ١٣٢١/٦/٢٥(١٩٤٢/٩/١٦),
پێکهاتنی ڕێکخراوی لاوانی کورد,
بوونی کۆڕ وکۆمەڵی ئەدەبی ,
دەرچوونی گۆواری «نیشتمان›› لە مانگی مای ١٩٤٣,
بەستنی کۆنگرەی «کۆمەلەی ژ.ك›› بە بەشداری ١٠٠ کەس لە شاری مەهاباد هەر لە ساڵی ١٩٤٣.
هەمووی ئەوانە بە تێکڕا سەردەمێکی نوێی ڕووناکبیری دەنوێنن. پەرەپێدانی کاری تەبلیغی و ئاگادارکردنی هەرچی زۆرتری خەڵك بەشێك لە ئامانجەکانی ئەم کۆنگرەیە بوو. بیری پێشکەشکردنی شانۆ لەم چوارچێوەدا دێتە گۆڕێ.

کۆمەڵەی ژ.ك و شانۆنامە

غەنی بلوریان دەگێڕێتەوە: ‹‹« کۆمەڵەی ژ.ك داوایان لێکردین(غەنی بلوریان ئەو دەم ئەندامی ڕێکخراوی لاوانی کوردستان بووە, داوایان لەم ڕێکخراوە کردووە) نمایشێك بێنینە سەر سەحنە, زەبیحی(عەبدولرەحمان) شانۆنامەکەی دادەستم, دڵشاد(ڕەسوڵی) و زەبیحی شانۆنامەکەیان پەردە بە پەردە بۆ خوێندینەوە››, « قازی محەمەد چەند سۆحبەتێکی کرد و گوتی: " ئەوە شتێکی تەبلیغیە بۆمیللەتی کورد, وەك ئەوە وایە ئەمن بچمە سەر سەحنەو قسە بۆ خەڵك بکەم. بەڵام نمایش دەتوانێ تەئسیری لە قسەکردنی کەسێکی وەك من زیاتر بێ, جابۆیە دەبێ نمایشەکە زۆر جوان لە بەر بکەن و تەمرینی لە سەر بکەن››.
شانۆی دایکی نیشتمان بە یەکەم هەنگاوی شانۆیی بە شێوەی شانۆ بە زمانی کوردی لە شاری مەهاباد وناوچەی موکریان دەژمێردرێ. کاك غەنی بلوریان دەڵێ:
« لە زەمانی ڕەزاشا لە لە مەدرەسە نمایشێکی(١) چکۆلەی یەك پەردەیی کۆمێدی پێشکەش دەکرا, کە زۆرتر عەبدوڵای حەکیم زادە دەوری تێدا هەبوو, ئەو دەم ئێمە دەچووین تەماشامان دەکرد,هێندێك نمایشی ئاوا هەبوو, بەڵام گشتی نەبوو, یەکەمین شانۆ کە خەڵك بۆ دیتنی بەشداریان کرد دایکی نیشتمان بوو.››

نووسەری دایکی نیشتمان

کریس کۆچێرا (Chris Kuschera) لە کتێبەکەیدا بە نێوی (Le Mouvement National Kurd) « بزووتنەوەی نەتەوایەتی کورد›› دەنووسێ : « قازی محەمەد ...چەند شانۆنامەشی بە ناوەرۆکی مێژوویی و نیشتمان پەروەرانەوە نووسیوە, بە تایبەت درامی مێژوویی سەلاحەدین, کە خەباتی کوردان دژی خاچپەرەستەکان دەگێڕێتەوە, یان شانۆنامەی دایکی نیشتمان کە چارەنووسی گەلی کورد دوای پەیمانی سەعدئاباد لە نێوان ئێران,عێراق, تورکیا و ئەفغانستان (١٩٣٧), دەنوێنێ. ئەو دوو شانۆنامەیە لە شاری مەهاباد پێشکەش کراون.››
سوهیلاخانم کچی پێشەوا قازی محەمەد, کە ئاگاداری کتێبخانە و نووسراوەکانی باوکی بووە, پێی وانیە ئەم شانۆنامەیە لە لایەن باوکییەوە نووسرابێ. کاك غەنی بلوریان لای وایە شانۆنامەکە لەکوردستانی عێراق نووسراوە. کریس کۆچێرا لە سەر چ بەڵگەیەك قازی محەمەد بە شانۆنامەنووس ناودەبا ڕوون نیە. جگە لەم نووسەرە کەسی دی پەنجەی بۆ ئەم باسە ڕانەکێشاوە. لە سەر عەبدولرەحمان زەبیحی یان مستەفا خۆشناو (کە ئەو دەم لە شاری مەهاباد لەکۆمەڵەی ژ.ك نزیك بووە) کە ئەم شانۆنامەیان نووسیێ بەڵگەی دیار بە دەستەوە نیە. هەرچەند لە نووسراوە, گۆوارو کتێبی نووسراو لە سەر

شانۆی کوردی لە کوردستانی عێراق باسێك لە شانۆنامەیك بە ناوی دایكی نیشتمان لەو ساڵانەو ساڵانی دوایەش نەكراوە, بەڵام ئەم بۆچوونە کە شانۆنامەکە لەو دیوی کوردستانەوە هاتبێ زۆر دور لە واقیع نیە, لە بەر ئەوەی باشوری کوردستان کانگای ڕووناکبیری وهەناردنی دیاری بۆرۆژهەڵاتی کوردستان بووە. لە سەردەمی کۆمەڵەی ژ.ك و کۆماری کوردستاندا زۆر کەسی بەتوانای باشوری کوردستان لە مەهاباد بوون, هەروەها لەو سەردەمەدا لە شارەکانی سلێمانی, هەولێر و کەرکووك شانۆ بە زمانی کوردی هەبووە. تەنانەت ٣٥ ساڵ دوای دایكی نیشتمان دووهەمین شانۆ بە زمانی کوردی «مان گرتن›› نووسینی «ڕەحمان زەنگەنە؟!» کە لە شارەکانی سنە, سەقزەبۆکان,مەهاباد و خانێ(پیرانشار) لە لایەن تیپی شانۆی لاو(گروە تئاتر جوان)ی شاری بۆکانەوە پێشکەش کرا, دیاری باشوری کوردستان بوو کە تا ئەم دواییانە ناوی لە کتێب و گۆوارەکاندا نەبوو. لە لایەکی ترەوە بە پێی وتەی غەنی بلوریان چەند گۆڕانکاری لە شانۆکەدا رووی داوە وەك گۆڕینی مەلیك بە سەر کۆمار, کە زۆرتر لە عێراق باو بووە, شێخ مەحموودی نەمریش کاتی خۆی, خۆی بە مەلیكی کوردان داناوە, یان لێ زیادکردنی هاوکاری سەربازی ڕووس لە گەڵ پێشمەرگە,یان بەربڵاوکردنەوەی پەیمانی سەعدئاباد(٢) ئەگەر کەسێك لەو سەردەمەدا لە مەهاباد ویستبێتی شانۆنامەیەك لە سەر بارودۆخی ئەو کاتەی کوردستان بنووسێ بە تایبەت ئەندام و یا کاربەدەستی کۆمەڵەی ژ.ك بووبێ, دوور لە ژێری سیاسیە, بیری ئەودەمەی کۆمەڵەی ژ.ك.ی نەبووبێ و شانۆنامەیەك بنووسێ کە دوایە بەشی زۆری بگۆڕێ. پەیمانی سەعدئاباد ساڵی ١٩٣٧ بەستراوە. بیری کۆماری خوازی لە ئێران بە تایبەت لە ئازەربایجان وکوردستان ئەو دەم هەبووە, پێوەندی ڕووس و کوردەکانیش ئەم بیرە قایمتر دەکا, بوونی ڕووسەکان لە ناوچەش خاڵەکەی دیکەی ناو شانۆنامەکەیە.بیری شانۆی دایكی نیشتمان پێش گۆڕانکاریەکە زۆرتر بۆ سەردەمی شێخ مەحموود دەلوێ هەتا ساڵانی ١٩٤٣تا ١٩٤٥.

ساڵی پێشکەشکردن

لە سەر دایكی نیشتمان وا نووسراوەوگوتراوە, کە لە سەردەمی کۆماری کوردستان واتە ساڵی ١٩٤٦ پێشکەشکراوە. ئەم بۆچوونە لە بەر چەند هۆ دەبێ سەهوو ناڕاست بێ:

بە پێی گفتی غەنی بلوریان شانۆنامەکە لە دەفتەری کۆمەڵەی ژ.ك لە دەست زەبیحی وەرگیراوە,

بە پێی مێژوو کۆمەڵەی ژ.ك لە ١٣٢١/٦/٢٥ (١٩٤٢/٩/١٦) دامەزراوە,

زندەیاد قازی محەمەد دوای ساڵی ١٣٢٢ هاوکاری کۆمەڵەی کردوە,

ئەوانەی لە شانۆکەدا دەوریان گێڕاوە خۆیان بە ئەندامی ڕێکخراوی لاوان کە دوایە بۆتە ڕێکخراوی لاوانی کۆمەڵەی ژ.ك زانیوە, گۆڕانکاری لە شانۆکەدا, کۆمیتەی ناوەندی کۆمەڵەی ژ.ك بە خزووری قازی محەمەد کردوویە, شانۆکە لە هاوێنێکی زۆر گەرمی مەهاباد پێشکەش کراوە.

دیارە ئەم هاوینە ساڵانی پێش ١٣٢٢ (١٩٤٣) نیە, چون ئەو دەم قازی محەمەد پێوەندی ئەوتۆی لە تەك کۆمەڵەی ژ.ك نەبووە.ئەم هاوینە گەرمە ناتوانێ ساڵی ١٣٢٤ یان ١٣٢٥ بێ, چونکە لەو دوو هاوینەدا کۆمەڵەی ژ.ك کۆتایی بە ژیانی هێندراوە و لە حیزبی دێموکراتدا تواوەتەوە. لە هێچ ژمارەیکی «کوردستان» ئۆرگانی کۆمیتەی ناوەندی ئەم حیزبە باسی پێشکەشکردنی شانۆی دایكی نیشتمان لە ساڵانی ١٩٤٥ و١٩٤٦ دا نەکراوە.

ئەم هاوینە گەرمە کە بۆمێژووی شانۆی کورد پڕبایخە, تەنیا دەبێ هاوینە گەرمەکەی ساڵی ١٣٢٣ی هەتاوی (١٩٤٤) بێ.

ناوەرۆکی شانۆنامەکە

بەداخەوە دەقی پێسەکە(شانۆنامەکە) بەدەستەوە نیە, تەنیا ئەوە ڕوونە کە پێنج پەردە یا سەحنە بووە. سەحنەی فریشتە, پەیمانی سەعدئاباد, دایكی نیشتمان, ڕزگارکردنی دایكی نیشتمان و سەحنەی دروستبوونی کۆماری کوردستان. ئەوەی ڕوونە ئەوەیە کە بەشی زۆری پێسەکە شێعرەکانی حاجی قادری کۆیی بووە. چیرۆکەکە بەم چەشنەیە:

فریشتەیەك باسی مرۆڤ, زێد و نیشتمان دەکا, دایكی نیشتمان لە بەند و کۆت و زنجیردایە و داوای ئازادی و ڕزگاری دەکا, ڕۆڵەکانی دایكی نیشتمان بە هاواری دایكی نیشتمانەوە دێن, دوژمن پیلان و نەخشەی سەرکوتکردن بەڕێوە دەبا, پێشمەرگە و یاریدەدەرانی, دایكی نیشتمان ڕزگار دەکەن, کورد بە ئاواتی خۆی دەگا و کۆماری کوردستان دادەمەزرێنێ.

ماوەی شانۆکە

دەگوترێ ٢/٣٠ هەتا٣/٠٠ سەعات ماوەی شانۆکە بووە, بەڵام لە نێوان هەر دوو پەردەدا,١٠ هەتا ١٥ دەقیقە تیپی موسیقا, موسیقای ژەندووە و کۆڕی سرود, سرودی خۆێندەتەوە, بەم چەشنە ٤٠ هەتا ٦٠ دەقیقەموسیقا و سرود پێشکەش کراوە. یانی بەمجۆرە دەقی شانۆکە لە ٩٠ دەقیقە کەمتر نەبووە, شانۆنامەیکی ٩٠ دەقیقەیی دەبێ قسە و باسی زۆری تێدا بێ کە بەداخەوە بۆمان ڕوون نیە.

سرودەکان

غەنی بلوریان ئەو سرودانەی خوارەوەی بە زەحمەت وەبیر هاتەوە:

«خوایە وەتەن ئاوا کەی», «مەکتەب مەتلەعی سەعادەتە», «ئەرێ هەی کوردستان, کوردستانی جوان»و«دینمی ئاییممی».

کەسەکان
فریشتە, دایکی نیشتمان, نوێنەری ئێران, عێراق, تورکیاو ئەفغانستان, سەرکۆمار, پێشمەرگە ٧تا ٨کەس, ئەندامی کابینە چەند کەس.

کات
ئەم شانۆیە کات و زروفی ئەو دەمەی کوردستان لە نێوان ساڵانی ١٩٤٢ و ١٩٤٣ لە بەرچاو دەگرێ و مێژووی ژیان, خەبات و تێکۆشانی میللەتی کورد نیشان دەدا. بەکەڵك وەرگرتنی یەکجار زۆری شێعرەکانی حاجی قادری کۆیی, بارودۆخی سەدەی ١٩هەش دەگێڕێتەوە.

دەورگێڕەکان (شانۆگێڕەکان)

فریشتە : سیروس حەبیبی
دایکی نیشتمان : عەبدولا نەهری
نوێنەرەکان:
ئێران(غەنی بلوریان), عێراق(..؟), تورکیا(...؟) ئەفغانستان(محێدین ماوەڕانی)
...؟ دڵشاد ڕەسوڵی
...؟ عەبدوڵا حەکیم زادە
...؟ سوورەی خوسرەوی
...؟ فەتاحی حامیدی
سەرکۆمار: غەنی بلوریان
پێشمەرگە: دەورگێڕانی پێشمەرگە هەر لەناو ئەم کەسانەی سەرەوە دا بوون.
ئەندامانی کابینە: دەورگێڕانی ئەندامانی کابینە نوێنەرانی دەوڵەتەکان بوون.

دەستەی موزیك

ئەسکەندەر: تەپڵ
مستەفا جەنەتی(ناسراو بە مستەفا موزیقەچی): شەیپوور.
خەلیل: فلووت
پەردەکێش: دوومنداڵی ١٤. ١٥ ساڵان خزمی شانۆگێڕەکان.
گۆرانی بێژ و دەنگ خۆش: عەبدوڵا نەهری
دیکوڕ و سەحنە: مارف حەتەمی نەجاڕ
جل و بەرگ: دڵشاد ڕەسووڵی
دروستکەری پەردە: عەبدوڵا نەهری
گریم و ئارایشت: عەبدوڵا نەهری
نووسەر : ...؟
کارگێڕ: عەبدوڵا نەهری, غەنی بلوریان
وێنەگر: سمایل خانی فەروخی بۆکانی
کاری چاپ: دڵشاد ڕەسوڵی, غەنی بلوریان(چاپخانەی کۆمەڵەی ژ.ك)
شوێنی تەمرین و پێشکەشکردن: دەبیرستانی پەهلەوی, کارێژی(گەراج)ی عەبدول.
شوێنی نیشاندان: مەهاباد, نەغەدە, شنۆ
ساڵی پێشکەش کردن: هاوینی ١٣٢٣(١٩٤٤)
ماوەی بەردەوام بوون : ٤٠ ڕۆژ هەتا دوو مانگ.
یاریدەدەر و یێشکچی گروپەکە: حەمەدی مەولوودی, محەمەد سەلیمی, ئیسماعیل پیرۆزی.
تیپی سرود: قوتابیانی مەدرەسە, ئەندامانی ڕێکخراوی لاوان.
بلیت فرۆش : سەدیق حەیدەری.

کورتەیەك لە ژیانی ئەو کەسانەی کە بەشداری ئەو شانۆیەیان کردووە:
سیروس حەبیبی ١٦ ساڵە(باوکی مەهابادی بووەو دایکی یایەکی نوروێژی بووە کە لە گەڵ میسیۆنە ئایینییەکان هاتۆتە ساباڵغ) لە ئێران و ئامریکا خوێندنی تەواوکردووە, لە ئاخرو ئۆخری زەمانی حکومەتی پاشایەتی لە زانستگای تاران کاری کردووە, دوای ڕووخانی ڕژێم چەند ساڵان گیراوە و ئێستا لە ئامریکا دەژی.
زیندەیاد عەبدوڵا نەهری مووچەخوری ئیدارەی دارایی, ئەندامی کۆمەڵەی ژ.ك, دەنگخۆش و بە توانا, دەفژەن و مریدی خانەقای شەمزین, مرۆڤێکی دڵسۆز و نیشتمانپەروەر بووە, لە ئامادەکردنی دایکی نیشتمان دەورێکی زۆری گێڕاوە.
غەنی بلوریان قوتابی, ئەندامە کۆمەڵەی ژ.ك, ئەندامی حیزبی دیموکرات, ئەندامی حیزبی توودەی ئێران, ماوەی ٢٥ ساڵ لە زیندانەکانی ڕژێمی شادا بوو. دەوری زۆری لە ئامادەکردنی دایکی نیشتماندا هەبووە.ئێستا لە هەندەران دەژی.
محێدین ماوەڕانی قوتابی, پاشان لە مەهاباد بۆتە ماموستای قوتابخانەکان و لە کۆتایی ساڵی ١٩٧٩ لە خۆمپارەبارانی شاری مەهاباددا کوژراوە.
زیندەیاد دڵشاد ڕەسوڵی قوتابی, ماموستای قوتابخانە, ئەندامی کۆمەڵەی ژ.ك, نووسەر و کاربەدەست لە سەردەمی کۆماری کوردستان, لە نێوەڕاست شێستەکاندا لە کوردستانی عێراق کوژراوە.؟؟؟؟
زیندە**یاد عەبدوڵا حەکیم زادە** قوتابی, دەرزی وەشێن و دەوافرۆش.
سوورەی خوسرەوی قوتابی, دووکاندار و مووچەخۆری نەخۆشخانە.
فەتاح حامیدی قوتابی, ئەرتەشی بووە.

دەستەی موسیقا
ئەوانەئەندامی دەستەی موسیقای ئەرتەش بوون لە پادگان(سەربازخانە)ی مەهاباد, دوای تێکچوونی پادگان بە ئامێرەکانیانەوە هاتوونەوە ماڵی خۆیان و هاوکاریان لە گەڵ ئەم شانۆیە کردووە.

دیکۆر وسەحنە
مارف حەتەم دارتاشێکی مەهابادی بووە و لە گەڕەکی ئەرمەنیان ژیاوە, یەکەمجار کە عەبدوڵا نەهری و غەنی بلوریان داوای هاوکاری لێدەکەن تۆڕەدەبێ, بەڵام پاشان ئەوان باسی شانۆکەی بۆ دەکەن و شێعرەکانی بۆ دەخوێنەوە. مام مارفی تەمەن ٥٠ ساڵە, زۆری پێخۆش دەبێ و پێیان دەڵێ ئێستاکە ئێوە ئەوەندە پیاون, بێ پارە بە داروتەختەی خۆم بۆتان دروست دەکەم.
سەحنەکە وەك وەتاخێکی ٦لە٤مێتر گەورە بووە. پایەی نەبووە, بەڵام بەرزبووە ومحکەم دروستکراوە, بو ئەوەی تێکنەقرمێ. سەحنەکە لە بەریەك جیادەکراوە, پاشان وەسەریەك دەخراوە بۆ ئەوەی بتوانن بۆ شارەکانی تری بەرن. دەوری سەحنەکە چوار داری وەك کۆڵەکەی هەبووە کە بە دەوریدا پارچە کێشراوە, لە پێشەوە پەردەکەبۆلای ڕاست و چەپی سەحنەکە بە تەناف دەکرایەوە. تەرح و نەخشەی سنەکە مارف حەتەم و عەبدوڵا نەهری کیشاویانە. سەحنەی پەیمانی سەعدئاباد مێزوکورسی تێدا بووە, وەکی دی ساکار بووەو فەرشی لە سەر ڕاخراوە.

پەردە
پەردەکە عەبدوڵا نەهری دروستی کردووە, حەڵقەی ئاسنی هێناوە, پەتی تەنافی تێهەڵکێشاوە, بە چەشنێك دوو کەس تەنەفەکەیان کێشاوە و پەردە لە نێوەڕاستی سەحنەوە کراوەتەوە.

جل و بەرگ
فریشتە جل و بەرگی سپی لە بەردا بووە و باڵی هەبووە, دایکی نیشتمان جل و بەرگی ڕەشی ژنانەی لە بەردابووە. کراسێکی بڵێندو درێژ, چارشێوشانێك(چارۆکە)ی ڕەش. نوێنەری دەوڵەتەکان جل و بەرگی سپی وەك هێزی دەریایی ئێرانیان لە بەرکردووە, ئەندامانی کابینەش هەر بەم چەشنە, سەرکۆماریش بەرگێکی ئەوەها, بەڵام کڵاوێکی سلیندری ئینگلیسی لە سەر ناوە. پێشمەرگە جل و بەرگی پێشمەرگەی دەبەردابووە. دڵشادی ڕەسووڵی بە هەڵبژاردنی ڕەنگی سپی ڕەمزی ڕۆشنایی وڕەش ڕەمزی تاریکی و دیلی مەبەست بووە. دیارە لە کۆتایی شانۆکەدا سپی زاڵ دەبێ بە سەر ڕەشدا.

گریم و ئارایشت
گریمێکی ئەوتۆ لە گورێدا نەبووە, بەڵام عەوڵا نەهری بە خوری ڕەش و سپی قژی بودایکی نیشتمان دروست کردووە, ڕیش و سمێڵی پاك تاشیوە, خۆڵەمێشی لە ئاو کردووە و لە سەرو چاوی داوە و خۆی پێ پیر کردووە. جگە لە دایکی نیشتمان ئەوانی دیکە وەك خۆیان هاتوونەتە سەر سەکۆی شانۆ.

شوێنی تەمرین کردن: پێشتر لە دەبیرستانی پەهلەوی تەمرین کراوە, غەنی بلوریان دەگێڕێتەوە:« خەریك بووین لە حەساری دەبیرستان سەحنە دروست کەین, دوکتور موکری کە ئەودەم محەمەد کەیوانپوور بوو, رەییسی فەرهەنگی مەهاباد بوو. بانگی کردم بچم بۆلای. چووم,گووتی تکایکم لە تۆ هەیە, وەکوو کوردێك هاتوومە ئێرە, بە تایبەت بۆ خۆم داوام کردووە بمدەن بە ئێرە, چونکو لە سەر مەسەلەی کورد و شیعر و ئاوازی کوردی لێکۆڵینەوە دەکەم. کتێبێکیشم هەیە, بو ئەوەی باوەڕیکەی بچینەوە ماڵێ تەماشای نووسراوەکان بکە. ئەگەر ئەتۆ ئەو شانۆیە لە دەبیرستان بدەی گرفتاری بۆ من دێتە پێش, حکومەت ڕەنگە ئەمن بگۆێزێتەوە بۆ شوێنێکی تر و عەجەمێك بە جێگای من بنێرێ, ئەمن ئەو دەرفەتەم لە دەست دەچێ. ئەم لێکۆڵینەوەیە بە قارانجمە و خەرجیشی بۆمن نیە. چووینەوە ماڵێ, ماڵەکەی لە خانووی کەریمی قاورمەی دابوو, نووسراوەکانی لە پێش دانام. بە فارسی بوون, لە بارەی کوردستان و مەسەلەی میللەتی کورد و ئاوازی کوردی و گۆرانی مەهابادی هەمووی نووسیبۆوە. نێوی هێندێك گۆرانیبێژی کۆنی مەهابادی وەك سەعیدی ماملێ(باوکی محەمەد ماملێ)کەوی جۆ و مەنیج حەیرانی نووسیبۆوە» !
ئەم باسە بۆتە هۆی ئەوە شوێنی تەمرین و پێشکەشکردن بو کارێژی عەبدول بگوێزرێتەوە. کارێژی عەبدول کەرباسی لە سەرەوی شارەبانی رووبەروی مزگەوتی حاجی ئەحمەد, لە پشت سەوزیخانە بوو. بەهۆی ئەم کارە دەفتەری کارێژ لەوێ دەمێنێتەوە, بەڵام ماشێنەکان دەبەنە گۆڕەپانی تۆپێن(فوتباڵ). حەوشەی کارێژ دەبێتە شوێنێ تەمرین و پێشکەشکردنی شانۆکە.

کارگێڕ

دیارە ئەو کەسانەی کە ئەو کارە پیرۆزە مێژوویەیان کردووە, هیچکامیان لێزانی شانۆ نەبوون وئەو سەردەمەش زانیاری شانۆیی لە ناوچەکە فرە نەبووە. غەنی بلوریان دەڵێ: « بەداخەوە هیچکام لەوان(واتە قازی محەمەد, زەبیحی...)پێشتر لە کاری نمایشدا نەبوون, ڕەنگە لە گەڵ نمایش بێگانەش بووبن, لەوانەیە دایکی نیشتمان ئەوەڵین پێس بووبێ کە چاویان پێی کەوتبێ».
ڕەنگە ئەم قسانە ئاوێنەی تەواوی زانیاری قازی محەمەد و زەبیحی نەبێ, بەڵام ئەوە ڕوونە کە کارگێڕانی شانۆی دایکی نیشتمان مەعلووماتی ئەوتۆی تێاتریان لەو بەرێزانە وەرنەگرتووە و بە پێی زەوقی خۆیان شانۆکەیان دەرهێناوە, بە تایبەت عەبدوڵا نەهری دەوری هونەری و غەنی بلوریان دەوری ڕێکوپێکی تەواویان لە دەرهێنانی شانۆکەدا هەبووە.

وێنەگری شانۆ

سمایل خانی فەروخی بۆکانی, وێنەگر(عەکاسی) شانۆکە بووە, ئەو لە هەموو سەحنەکانی شانۆ وێنەی گرتووە, تەنانەت وێنەکان لە نێو شاری مەهاباد بۆفرۆشتن کەوتوونەتە بەر دەستی خەڵك. زۆر کەس لە شار ودێ وێنەی دایکی نیشتمانیان کڕیوە و لە ماڵێ هەڵیانوواسیوە, بە داخەوە لەو هەموو وێنانە یەکیان لە ڕۆژنامە وکتێبان جێگەی نەبۆتەوە. سمایل خانی فەروخی هەر وێنەگری شانۆی دایکی نیشتمان نەبووە بەڵکو زۆربەی زۆری وێنەکانی کۆماری کوردستان بەرهەمی دەستی ئەم هونەرمەندە بێناوە بووە. سمایل خانی فەروخی هەتا دوارۆژەکانی ژیانی وەك وێنەگر مایەوە, ئاخرین ساڵەکانی ژیانی لەبۆتکەیکی ٢لە٣میتری تەختەو تەنەکەدا بە وێنەگرتن لە شەقامی قوڵلە لە شاری بۆکان تێپەڕێ, ئەوەش لە کاتێکدا بوو کە تینی چاوی نەمابو و شوشەی چاویلکە ئەستورەکەشی زۆری یارمەتی نەدەدآ. سمایل خان پتر لە ٥٠ ساڵ دەستی بە کامێرای وێنەگرتنەوە بوو. سەدان وێنەی سروشتی کوردستان, سیاسی, مێژوویی و هونەری لە پاش بەجێماوە, کە لە زۆر کتێب و گۆوارو ڕۆژنامەدا چاپکراون, کە ڕەنگە لە هەر وڵاتێك بەرهەمەکانی بەرچاو هەمووان کەوتبێ, بێ ئەوەی ناوێکی هاتبێ. سمایل خان فەروخی بۆکانی ڕەنگە یەکێك لە کۆنترین وێنەگرانی کورد بێ لە کوردستان و یا خۆ لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. بەڵام بێ گۆمان یەکەم وێنەگری شانۆ بووە لە ڕۆژهەڵاتی وڵاتەکەمان.
هەروها دەبێ محەمەد موکری وێنەی شانۆی دایکی نیشتمانی لا بێ.

کاری چاپ

دڵشاد ڕەسووڵی و غەنی بلوریان هێندێکیان بلیت(بێتاقە) لە چاپ دابوو, بلیت دەبردران بۆقوتابخانە و ئیدارەکان, بە ئوتۆمبیل دەچوونە لادێ بۆ بلێت فرۆشتن. بلیتەکان دوو بەش بوون, بەشێکی بە دەست کڕیارەوە بوو, بەشێکی بە دەست فروشیارەوە دەمایەوە. لە سەر هەر بلیتێك دەنووسرا کە بەچەندە فرۆشراوە. پارەی بلیتەکان بۆکومەڵەی ژ.ك بووە.

چۆنیەتی پێشکەش کردنی شانۆ

ڕۆژی ئەوەڵ نزیکەی ٢٠٠ کورسی لە حەساری کارێژی عەبدول داندراوە. کورسیەکان زۆرتر لە قاوەخانەکان ومەدرەسەکان وەرگیراون. جەماوەرێکی زۆر بانگ کراون لە وانە جەعفەرۆف لە گەڵ چەند ئەفسەری ڕووسی. ڕۆژی

پێشکەشکردن سەید کەریم ئەیووبی کە لە لاوە لە گەڵ تیپەکە هاوکاری کردووە و پاشان چوتە زانکوی لینینگراد و لە بەشی کوردی خوێندوویەتی, بەزمانی ڕووسی بەخێرهاتن دەکا. تێکستی ڕووسییەکە لە لایەن کابرایکی ئەرمەنییەوەنووسرابوو. پاشان شانۆ دەستی پێکردووە.

سەحنەی یەکەم:

فریشتە بە جلوبەرگی سپی و دووباڵی ناوشانییەوە دێتە سەر شانۆ, ئەوشێعرەی حاجی قادری کۆیی دەخوێنێتەوە:

ئەی بێ نەزیر وهاوتا, هەر تۆی کە بەرقەراری

بێ دار و بێ دیاری, بێدار و پایەداری

بوباغی مەردی باغی, سەرمایەکەی خەزانی

بۆمەزرهەعەی فەقیران, سەرمایەکەی بەهاری

تۆپادشانیشانی بۆ هەر سەوادی ئەعزەم

بێ سەدر وشانیشینی, بێ پەردە پەردەداری

خەلاقی بێ فوتووری, سوڵتانی بێ قوسووری

ڕەزاقی مارو مووری, ئاودێری دێمەکاری

فەیروزە تەختی گەردوون, مەسنوعی نەقشی تۆیە

یاقوت و لەعلی ڕۆژە, ئەستێرەکان دەراری

هەرجێ ومەکانی تۆیە, بێ جێ و بێ مەکانی

لەیل ونەهاری تۆیە بێ لەیل و بێ نەهاری

هەر ئەمری تۆ مەدارە, بۆکاروباری عالەم

هەرچەندە بێ وەزیر و بێ سەدر وکار وباری

لێرە سەحنەی یەکەم تەواو دەبێ و سرود وموسیقا پێشکەش دەکرێ.

سەحنەی دووهەم:

سەحنەی پیلانگێڕانی هاوپەیمانانی سەعدئاباد(ئێران,عێراق,تورکیاو ئەفغانستان)

لەنێوان ئەم پەردەیەدا سرود وموسیقا بڵاوکراوەتەوە.

سەحنەی سێهەم

دایکی نیشتمان بە جل و بەرگی ڕەش و قژی سپی, دەست وپێ و بەدەن لە کۆت وزنجیردا بە دەنگی خۆش شێعری حاجی قادری کۆیی دەخوێنێتەوە.

- لەنێوان ئەم پەردەیەدا سرود وموسیقا بڵاوکراوەتەوە.

سەحنەی چوارەم

هێرشی پێشمەرگە و سەربازی ڕووس, ئازادی دایکی نیشتمان.

لەنێوان ئەم پەردەیەدا سرود وموسیقا بڵاوکراوەتەوە.

سەحنەی پێنجەم

پێکهاتنی کۆماری کوردستان و شورای وەزیران و هەڵکردنی ئاڵاو دیاریکردنی سەرکۆمار.

لەم سەحنەیەدا سەرۆك کۆمار دەدوێ و باسی ئازادکردنی کوردستان دەکا, باسی ئەسیربوونی میللەتی کوردبە دەست تورك, عەجەم و عەرەب دەکا. باسی کوردستانی گەورە و ڕێبازی شێخ عەبدولقادر, شێخ سەعید, شێخ مەحموود و خۆبەختکردنی ئەوانە بۆ کوردستان دەکا.

لە کۆتایی دا هەموو بەشدارانی شانۆ دێنە سەر شانۆ و سرودی کوردستان دەخوێننەوە کە تازە باو ببو: « نیشتمانم ڕەنگینە». غەنی بلوریان ئاوا دەگێڕێتەوە: « پاش تەواوبوونی شانۆکە قازی محەمەد دێتە سەر شانۆ و قسە دەکا, بە چاوی گریانەوە, خەڵك ئیحساسات دەیان گرێ و لە کاتی پێشکەشکردنی شانۆکەدا دەگرین, تەنانەت ڕووسەکانیش فرمێسك دەرێژن!؟ قازی لە سەر مێژووی خەباتی کورد دەدوێ, باسی ئیستعمار و دابەشکردنی کوردستان و سەرکوتکردنی میللەتی کورد لە لایەن دەوڵەتەکانەوە و هەروەها باسی شۆرشەکانی کوردستان دەهێنێتە گۆڕێ.»

بینەرانی شانۆ

پاش پێشکەشکردنی جاری یەکەم، کورسیەکان کۆدەکرێنەوە. عەردەکە ئاوپرژێن دەکرێ و گەسك لێدەدرێ و بۆ دانیشتن ئامادە دەکرێ.بە شێوەی جۆراجۆر خەڵك دەنگ درابوون بۆ دیتنی دایکی نیشتمان. ئەو کاتەی کە شانۆ پێشکەش دەکرا، جەماعەتێکی دی لە سەر نۆبە و کڕینی بلیت ڕادەوەستن. درێژی چاوەنوارەکان گەیشتۆتە چوارچرا. سەربان و گوێ بان خەڵك دانیشتوون، بە پێی بڕیاری کۆمەڵەی ژ.ك قوتابیان و ژنان کە تا ئەو دەم ئیزنی شوێنی وایان نەبووە، هاتنیان بە خۆڕایی دەبێ. لە دێهاتەوە خەڵك دەستە دەستە ڕوویان کردۆتە شار و هەواڵی دایکی نیشتمانیان پرسیوە. غەنی بلوریان باسی ئەو ڕۆژانە ئاوا دەکات: « زیاتر لە ساڵێك تێپەڕیبوو,کە بە کوچە و بازاردا دەرۆیشتین ژنان پێشیان پێدەگرتین و دەیان گوت" کەنگێ دایکی نیشتمان نمایش دەدەن؟ " دەمانگوت خۆدایکی نیشتمان بەیتی بلەی نیە هەموو ڕۆژێك بیڵێینەوە. دایکی نیشتمان تەئسیری یەکجار زۆری هەبوو، وای لێهات کە خەلیفە ئامین قەمتەرەیی کە خەلیفەی حاجی شێخ مستەفا بوو، ڕۆژی چوار شەمۆ لە گەڵ ژنانی دەرویش دوای زکر کردن، بە کۆمەڵ دهاتن بۆ دیتنی نمایشی دایکی نیشتمان. ئەم شێرەژنە دوایە دەورێکی زۆری لە شۆرشی کوردستاندا گێڕا.
نمایش دایکی نیشتمان بوو بە هۆی زۆربوونی نفوزی کومەڵەی ژ.ك» هەموو ڕۆژێك شانۆ سێ چوارجاران پێشکەش کراوە، هەر لەسەعات ١١ی بەیانی هەتا ئێوارە لای تاریکان. دووجار پشوودانی نیوسەعاتی هەبووە. ئێواران بە هۆی تاریکی و نەبوونی ڕووناکی نمایش کوتایی پێهێنراوە. هەر جارێك ٦٠٠ هەتا ٧٠٠ کەس دیتنی شانۆیان کردووە، جگە لەو ژن و منداڵ و پیاوانە کە لە سەربانی ماڵەکانەوە تەماشایان کردووە، لە ڕۆژێکدا نزیکەی ٢٠٠٠کەس و لە چل ڕۆژاندا ٨٠٠٠٠کەس. دیارە ئەمە ژمارەیکی یەکجار زۆرە و مرۆڤ وەبیر ئامفی تئاترەکانی یۆنان و ڕۆم دەخاتەوە، بەڵام ئەگەر لە لایکەوە نەبوونی هەر چەشنە کەرەسەیکی ڕابواردن لەو سەردەمەدا لە شارەکانی کوردستان لە بەرچاو بگرین و لە لاێکی دیکەوە لە وەزعی سیاسی و باری سەربەستی و هەستی نەتەوایەتی بڕوانین، هاتنی ٢٠٠٠کەس لە ڕۆژدا بۆ ئەم تئاترە زۆر دیاری ناکا. ساڵانی دوای ئەم ڕووداوە لە کوردستاندا نمونونەی وا زۆر دیتراوە، شانۆی «کوڕی خاك» لە ساڵی ١٣٥٤(١٩٧٥) تەنیا لە ڕۆژێکدا لە سینەما سەعدی بۆکان پتر لە ١٢٠٠ کەس تەماشاکاری هەبووە، یان شانۆی «شێخی سەنعان» لە مەهاباد لەم ساڵەدا. دیارە ساڵی ١٣٢٣ مەهاباد ١٥٠٠٠کەس دانیشتووی ناوشاری هەبووە، بەڵام ناوچەی موکریان کەبینەری ئەم شانۆیە بوون تەنیا شاری مەهاباد نیە.

بۆچوونی خزم و کەسەکانی دەورگێڕانی شانۆ

لەوسەردەمەدا ئیزنی ژنانیان نەداوە بۆ بەشداری کردن لە شانۆ و شتی وادا، هەربۆیە عەبدوڵا نەهری دەوری دایکی نیشتمانی گێڕاوە. نە تەنیا ژنان بەڵکو کوڕانیش ئیزنی کاری وایان نەبووە، بە چاوێکی سووك سەیری کاری نمایش کراوە، ساڵی ١٣٢٣ لە مەهاباد پێیان گوتون «شەکەرۆکە» و ساڵی ١٣٥٤ لە بۆکان پێیان گووتون «لۆتی». شەکەرۆکە ئەو مێرمنداڵانە بوون کە جل و بەرگی ڕەنگاوڕەنگ و تەنگیان دەبەردەکردو لە گەڵ عاشقەکانی(گۆرانی بێژ) تەوریز لە قاوەخانەکان ڕەقسیان دەکرد. ئەو ساڵانە ئەوانە سەری قاوەخانەی ئازەرییەکانیان دەدا لە کۆڵانی مزگەوتی سوور. خەڵکی مەهاباد پێیان خۆش نەبووە، بەڵام چونکوکورد نەبوون کاریا پێیان نەبووە. لۆتی ئەو کەسانە بوون کە لە عەجەمستانەوە یان لە بەشی هەوشارەوە دەهاتن بۆ بۆکان و شارەکانی دی، ئەوانە یا ورچیان هەڵدەپەڕاند و یا مەیموونیان و ئەدا و ئەتوار دەخست ولە کاروانسەراکان خەڵکیان لە خۆ کۆدەکردەوە. ئەودەمی خەڵك جیاوازییەك لە نێوان شانۆگێڕو لۆتی و شەکەرۆکە قایل نەبوون. کاك غەنی دەڵێ: « بابم گوتی هەتیو حەیائکم هەیە لەو شارەدا، خەریکی ئابروم دەبەی، هیچ نەماوە بیکەی؟ دوێنێ دەچووی شەرگەت دەگرت و دەچوویە شەڕی زێرۆ، ئەورۆ بوویەتە شەکەرۆکە، کامت باشتر بوو؟ ئەوت پیاوانەتر بوو لە مەت!! گوتم بابە هی ئێمە شەکەرۆکە نیە، ئێمە نمایش دەدەین، نمایشی دایکی نیشتمان، ئێمە داوای سەربەخۆیی کوردستان دەکەین.گوتی ئەگەر نمایش بدەی کوڕی من نی، دەبێ لە ماڵە من وەدەرکەوی.لە ماڵم بمێنی بە دەمانچە لێت دەدەم. بابم چووبوو لە گەڵ باوکی ئەوانی دیکەش قسەی کردبوو، بەناچار هەمووومان لە کارێژ دەخەوتین. ڕۆژێکیان خەبەریان هێنا بابەکان بە کۆمەڵ دێن بەرەوکارێژی عەبدولی کەرباسی، کۆمەڵەی ژ.ك چەند پێشمەرگەی ناردبوو ئاگایان لێمان بێ. پێشمەرگەکانم نارد بیانگێڕنەوە.یەك ڕاست چووبوونە لای قازی و شکایەتیان کردبوو. قازی کە شاری بەڕێوە دەبرد خاوی کردبوونەوە.»
مام غەنی لە درێژەدا دەڵێ: « عەبدوڵا نەهری گۆرانی دایکی نیشتمانی دەگوت و خەڵکی بانگ دەکرد بۆ ڕزگار بوون: " من هەزار ساڵە ئەسیرم، ئەنگۆ خەڵکینە، کوردینە، بۆچی وابێ هەستن؟ بۆچی نایەن من ڕزگار کەن. خەڵك دەگریان، بانگیان کردم وەرە باوکت دەگرێ. دوای تەواوبوونی شانۆکە هات دەستی لە ئەستۆم، کرد و گوتی,ڕۆڵە نەمدەزانی کاری پیاوانە دەکەی! سەدتمەنی دامێ وناردی نوێن وبانەکەم ببەنەوە ماڵێ. بە ڕەحمەت بێ هەتا مرد هەر پێی دەگوتم رییس جمهور..»

ئاڵمان ١٩٩٣/٢/٢٥

تێبینی:

(١)	ئەم چەشنە نمایشانە فڕیان بە سەر شانۆوە نیە, لە زۆربەی شارەکانی ئێران و کوردستان لە ڕۆژانی تایبەت بە بنەماڵەی پەهلەوی پێشکەش دەکران کە ناوی نمایشاتی میللی و میهەنیان لێنابوون.ناوەرۆکی ئەونمایشانە پێداهەڵگوتنی ڕێژیمی شابوو.
(٢)	ئەو پەیمانە لە ڕۆژی ١٧ی پۆشپەری ساڵی ١٣١٦ی هەتاوی (١٩٢٧)لە کۆشکی سەعدئابادی تاران لە نێوان ئێران, عێراق, تورکیا و ئەفغانستاندا بەستراوە.

سەرچاوەکان:

١-	هێندێک ژمارەی گۆواری کاروان.
٢-	کردستان و جمهوری مهاباد, کریس کوچرا, ترجمه ناهید بهمن پور. کتاب جمعه, شمارەهای ٢١و٢٠و١٩.
٣-	شانۆ و شانۆی کوردەواری , حەسەن تەنیا
٤-	وتووێژ برایم فەرشی لە گەڵ کاك غەنی بلوریان لە ئاڵمان ساڵی ١٩٨٩.
٥-	کێش و سەنگی شانۆگەریمان لە چاو سەرجەمی کتێبی کوردیماندا. نەریمان.
٦-	ئافرت لە شانۆی کوردیدا, مەغدید حاجی.
٧-	دیوانی خاجی قادری کۆیی, سەردار حەمید میران, کەریم مستەفا شارەزا.
٨-	ساڵێك ئۆتۆنۆمی, کۆماری مەهاباد/ د.گوڵمراد مرادی بە زمانی ئاڵمانی.

* ئەو نووسراوەیە پێشتر لە گۆوارەکانی گزینگی ژومارە ٧ چاپی سوئید و رامان چاپی هەولێر بە زاراوەی سۆرانی و گۆواری هونەر چاپی ئاڵمان بە زاراوەی کرمانجی بڵاوکراوەتەوە.